ИЗБОРНОМ ВЕЋУ ФИЛОЛОШКОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

ПРЕДМЕТ: Реферат за избор у звање и на радно место *доцента* за ужу научну област Палеославистика, предмет Старословенски језик.

На основу одлуке Изборног већа Филолошког факултета Универзитета у Београду, на седници од 31. октобра 2018. године (одлука бр. 2872/1), а у складу са чланом 65 Закона о високом образовању и чланом 116 Статута Филолошког факултета, изабрани смо у Комисију за припрему извештаја о кандидатима који су се јавили на конкурс за избор *доцента* за ужу научну област Палеославистика, предмет Старословенски језик, који је расписао Филолошки факултет Универзитета у Београду у листу *Послови* бр. 803, 14. 11. 2018. године. Пошто смо се упознали са приложеном документацијом, част нам је да Изборном већу Филолошког факултета у Београду поднесемо следећи

И З В Е Ш Т А Ј

На конкурс за доцента за ужу научну област Палеославистика, предмет Старословенски језик, пријавио се један кандидат, др ПРЕДРАГ ДИЛПАРИЋ, доцент Филолошког факултета у Београду.

БИОГРАФСКИ ПОДАЦИ И АНГАЖМАН У СТРУЦИ

Др Предраг Дилпарић је рођен у Београду 4.4. 1967. Основну и средњу школу завршио је у Београду. На Филолошки факултет Универзитета у Приштини уписао се се 1990, а на Катедри за српски језик са југословенским књижевностима истог факултета дипломирао је 1995. На истом факултету био је запослен до школске 1996/1997. године као асистент-приправник на предмету Старословенски језик. Од 1997. године прешао је на Филолошки факултет у Београду, на Катедру за српски језик с јужнословенским језицима. Ту је магистрирао 2000. године с темом „Именичке сугласничке основе у Супрасаљском зборнику“ под руководством ментора ред. проф. др Р. Јовићевића. Између 2001-2009, у звању асистента, радио је на истом факултету на предметима Старословенски језик и Упоредна граматика словенских језика. Докторирао је на Филолошком факултету у Београду 2008. године с темом „Предлошко-падешке конструкције у четворојеванђељу краља Стефана Душана и у четворојеванђељу патријарха Саве у поређењу са старословенским стањем“ под руководством ментора ред. проф. др Г. Јовановић. Следеће године, 2009, унапређен је у звање доцента. По истеку предвиђеног периода реизабран је у звање доцента 2014. године. На Филолошком факултету у Београду, неколико школских година уназад, на основним и мастер студијама предаје предмете Старословенска писменост, Старословенски језик I и II, Историјска лингвистичка географија. На докторским студијама истог факултета такође води курс из Дијахроне социолингвистике.

БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА 2014-2018.

Научна монографија

Предлошко-падешке конструкције у српским тетракосима 13. и 14. века, Београд: Филолошки факултет (Београд: Чигоја штампа), 2018. [ISBN 978–86–6153–532–1].

Остали научни радови

1. *О детерминативним партиципима на примерима из преписа Душановог законика*, Филолог – часопис за језик, књижевност и културу V/2014, 53-61, Универзитет у Бањој Луци, Филолошки факултет, Бања Лука 2014. **М 51 - 3 бода**

2. *Романтизовање културе, језик и кодификација писмености*, Анали Филолошког факултета у Београду, 177-201, Београд 2014. **М 51 - 3 бода**

3. *Настанак словенске писмености - акултурација и друштвене трансформације*, Анали Филолошког факултета у Београду, 77-100, Београд 2015. **М 51 - 3 бода**

4. *Детерминативни партиципи у рукописима старије редакције Душановог законика*, Књижевност и језик, LXII/3-4, 291-307, Београд 2015. **М 51 - 3 бода**

5. *Детерминативни партиципи у Закону о рудницима деспота Стефана*, Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности, Дани српскога духовног преображења XXII, 41-50, Деспотовац 2015. **М 33 - 1 бод**

6. *Инфинитив у Вуковим историјским списима 1828-1832.*, Књижевност и језик, LXIII/3-4, 291-305, Београд 2016. **М 51 - 3 бода**

7. *Појам у ἀκρίβεια Животу деспота Стефана Константина Филозофа*, Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности, Дани српскога духовног преображења XXIII, 183-208, Деспотовац 2016. **М 33 - 1 бод**

8. *Употреба инфинитива у записницима са седница Друштва српске словесности 1842-1853.*, Филолог – часопис за језик, књижевност и културу VIII/2017, 25-43, Универзитет у Бањој Луци, Филолошки факултет, Бања Лука 2017. **М 51 - 3 бода**

9. *О појмовима филозофија и филозоф у Животу деспота Стефана Константина Филозофа*, Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности, Дани српскога духовног преображења XXIV, 145-161, Деспотовац 2017. **М 33 - 1 бод**

ПРИКАЗИ РАДОВА 2014-2018

Научна монографија

Предлошко-падешке конструкције у српским тетракосима 13. и 14. века, Београд: Филолошки факултет (Београд: Чигоја штампа), 2018. [ISBN 978–86–6153–532–1].

1.1.Значење и употреба предлошко-падешких конструкција испитивани су у овој монографији од 300 страница на материјалу три веома важна српска тетракоса из XIII и XIV: *Рашкохиландарског четворојеванђеља* (Хиландар 22), *Четворојеванђеља краља Стефана Душана* (Хиландар 15) и *Четворојеванђеља патријарха Саве* (Хиландар 13). При томе,

вршено је обавезно поређење са текстом старословенског *Маријинског четворојеванђеља*, али и са осталим старословенским споменицима различитог жанра, и то не само у случају одређених одступања или разночтенија. У свим случајевима обавезно је, осим тога, консултован грчки јеванђељски текст.

Последња два српска тетракоса била су заправо предмет мог испитивања у докторској дисертацији под насловом *Предлошко-падешке конструкције у Четворојеванђељу краља Стефана Душана и у Четворојеванђељу патријарха Саве према стању у старословенским споменицима*, одбрањеној 2008. године на Филолошком факултету у Београду пред комисијом коју су чинили др Гордана Јовановић, редовни професор, у својству ментора, др Милан Стакић, редовни професор, у својству члана комисије, и др Радојица Јовићевић, редовни професор, такође у својству члана комисије. Рад који је пред нама представља, једном речи, знатно прерађену и проширену верзију те докторске дисертације.

1.2.У складу са поменутим предлошком овог текста најпре представљам испитивана српска четворојеванђеља из XIV,а потом и оно из XIII века.*Четворојеванђеље краља Стефана Душана* (Хиландар 15) сачувано је у пергаменту од 219 листова (278 x 200). Припада српским редакцијским споменицима и писано је у Лаври светог Атанасија око 1348. године уставом средине XIV века рашким правописом. Ово датирање, као што је познато, предложио је Д. Богдановић, јер је на основу податка из једне повеље закључено да је краљ Душан те године поставио темеље Светих Арханђела. Нешто раније, у 1347. годину, датирао је рукопис овог тетракоса Љ. Стојановић. По својим одликама наведени тетракос спада у групу четворојеванђеља старијег типа и не садржи Теофилактов предговор. *Четворојеванђеље патријарха Саве* (Хиландар 13) сачувано је у пергаменту од 330 листова (295 x 220), записано је уставом треће четвртине XIV века такође српске редакције и рашким правописом. Настало је између 1354. и 1375. и садржи Теофилактов предговор. Утврђено је на основу палеографске анализе да је Симеон, писар овог четворојеванђеља, преписао и чувено *Четворојеванђеље цара Ивана Александра* из 1356. године, као и још неке значајне бугарске и српске редакцијске рукописе.

Са друге стране, *Рашкохиландарско четворојеванђеље* (Хиландар 22), најстарије до сада познато српско четворојеванђеље, сачувано је у пергаменту од 190 листова (280 x 195). Писано је рашким правописом у другој четвртини XIII века. Судећи по текстолошком саставу и основним одликама текста, односно на основу анализе бројних лексичких подударања и разлика између појединих секција јеванђељског текста, М. Пешикан и Г. Јовановић закључују да ово четворојеванђеље, осим што је најстарије српско четворојеванђеље, припада одређеној верзији јеванђељског текста веома распрострањеној на старосрпској територији. Ту верзију одликују, према истим ауторима, различите текстолошке и лексичке секције, наиме, *конзервативна секција*блиска најстаријем, ћирилометодијевском типу словенског јеванђељског тетратекста оличеном у старословенском *Маријинском четворојеванђељу*„као највернијем сведочанству тога типа" и *млађа секција* препознатљива по замени словенских архаизама и накнадном и пуристичком преводу грецизама. При томе, појава првих српских четворојеванђеља везује се, као што је познато, за норме Јерусалимског типика манастира Хиландара и обнављање старе праксе читања пуних апракоса током литургије. Она су посредно повезана, заправо, са делатношћу Светог Саве, јер и поменути типик и обнављање старе праксе читања пуних апракоса приписују се управо њему. Нова литургијска српска четворојеванђеља, другим речима и прецизније, усвојила су одлике архаичних словенских тетрајеванђеља и Мстислављевог пуног апракоса, насталог у Преславу почетком X века.

Осим тога, треба рећи да старије српске тетракосе представљају,поред наведеног *Рашкохиландарског четворојеванђеља* из друге четвртине XIII века,и *Мокропољско јеванђеље* из средине XIII века, оба са конзервативним секцијама до око Мт. 27,35, док млађе тетракосе, из друге половине или с крајаXIII века, представљају *Богданово*, *Војводићко* и *Шишатовачко јеванђеље*, сви са конзервативним секцијама до око Лк. 9,28. Али, граматичке и лексичке иновације које се јављају у њима делом су опште појаве и у тетракосима из наредног столећа. Управо најзначајније или свакако једно од најзначајнијих у том периоду јесте *Четворојеванђеље краља Стефана Душана* (Хиландар 15). Готово ништа мање важно *Четворојеванђеље патријарха Саве* (Хиландар 13) дели са претходним тетракосом, како пише А. Пешикан, око петине иновација којих нема у осталим старијим српским тетрама и уопште чини потпунијим увид у стање XIV столећа.

Према прецизнијем и потпунијем извештају истог аутора, текст *Четворојеванђеље краља Стефана Душана* бележи око три стотине лексичких јединица којих нема у тексту старословенског *Маријинског четворојеванђеља*, али више од трећине од овог броја потврђено је и у другим старословенским споменицима; са друге стране, приближно 40% разночтенија из наведене српске тетре има аналогије у српским тетрама из претходног столећа, пре свега у онима мстиславско-јурјевског типа, али и у српским апракосима; укупно гледано, међутим, око 46% иновација у тексту *Четворојеванђеља краља Стефана Душана* нема аналогије у тетракосима и апракосима XII–XIII столећа.

2.1. Анализа значења и употребе предлошко-падешких конструкција полази овде од локалистичког приступа, односно од тезе да су основна значења предлога и предлошко-падешких конструкција просторна, а да се апстрактна значења конституишу помоћу њих, на њиховим критеријумима организације. Међутим, из тога не следи закључак о дијахроном првенству језичких средстава са просторним значењима. Основна питања на која одговарају старословенске предлошко-падешке конструкције у њиховом основном просторном значењу могу се, следећи К. И.Ходову из монографија *Система падежейстарославянского языка* и *Падежи с предлогами в старославянском языке*, разврстати на следећи начин:

а) *где се врши радња*, при чему је простор означен као незатворен (pri+ лок., ou+ ген., blizq+ ген., o+ лок., okrqstq + ген., prydq+ инстр., protivou+ дат., prymo+ дат., za + инстр., po+ лок., vqslydq+ ген.,nadq + инстр., podq+ инстр.) или затворен (vq + лок., na+ лок., o+ акуз.,ob+ акуз., me/dou+ инстр., po + дат., vrqhou+ ген., posrydy+ ген.); *незатворени простор* са основним значењем близине најпре се раслојава на *значења близине* и *значења „око,около”*, тј. спецификовање близине: o+ лок./ pri+ лок. и blizq+ ген./ou+ ген. постављају се према o+ лок./okrqstq + ген.; даље, диференцирање незатвореног простора наставља се на хоризонталној и вертикалној оси, *испред* према *иза* (prydq+ инстр./vqslydq+ ген., po+ лок.,za + инстр. и prydq+ инстр. према protivou+ дат.) или *више* према *ниже* (nadq + инстр. према podq+ инстр.); *затворени простор*, са друге стране, нијансира се према *потпуној укључености*, у свим својим тачкама, или *непотпуној укључености* предмета или појма (vxилиnа+ лок.); варијанту затвореног простора представља *непотпуно затворени простор*, реч је о простору затвореном само са две или више страна (vx/na + лок.,o/ob+ акуз. премаme/dou+ инстр.), односно *почетним и крајњим границама простора обухваћеног радњом* (me/dou+ инстр. према otq/sq+ ген. –do+ ген.) и *централном положају* (vx/na + лок. иme/dou+ инстр. према posrydy+ ген.); затворени простор се још нијансира *по значењима распростирања радње* (vx/na + лок. премаро + дат., po + акуз., уколико је реч о распростирању на више места), *површини* (na + лок. према vrqhou+ ген. када је реч о горњој површини), *простору у чијим границама пролази пут кретања* (po + дат. према skrozy+ акуз. када кретање почиње и завршава изван граница затвореног простора);

б) *куда је усмерено кретање (завршна тачка)* у *незатвореном* (kq+ дат.,prydq+ акуз.,za + акуз., podq+ акуз., nadq + акуз., protivou+ дат.) или у *затвореном простору* (vq + акуз., na+ акуз.,posrydy+ акуз., posrydy+ ген.); незатворени простор се раслојава на хоризонталној *испред/иза* (kq+ дат. премаprydq+ акуз./инстр., za + акуз.) или вертикалној оси, *изнад/испод* (kq+ дат. премаpodq+ акуз. и nadq + акуз.); границе кретања представља конструкција do+ ген. (kq+ дат. премado+ ген.); у затвореном простору издваја се, даље, означавање његовог центра као завршне тачке (vx/na + акуз. према posrydy+ акуз./ген.);

в) *откуда полази кретање (почетна тачка)* у основној значењској опозицији otq + ген. (предмет близу кога или у чијим границама се налази почетна тачка) према почетној тачки у затвореном простору, потпуно или непотпуно укљученој, izq+ ген. или sq+ ген.;

г) *да ли појмови саучествују у радњи или један само прати други*, у основном односу sq+ инстр. према bezq+ ген. *са значењем одсуства пратње*.

Са друге стране, предлошко-падешке конструкције са именицама темпоралних и апстрактних значења показују, према истој ауторки, неутралисање основних семантичких просторних опозиција, што се огледа у употреби предлога веома различите основне просторне семантике у истом оквиру временских или начинских, узрочних или циљних значења. И у овоме следећи, дакле, К. И. Ходову, може се закључити следеће:

а) темпорална семантика именица тиче се одређивања *интервала изван којег се догађа радња*– конструкцијом pri+ лок. означен је *временски оријентир* насупрот *интервалу који претходи* означеном конструкцијамаkq+ дат.,podq+ акуз.,na+ акуз.,prydq+ инстр., pry/de + ген., односно *интервалу који следи* означеном помоћуpo+ лок.;

б) темпорална семантика именица тиче се и *интервала у чијим се границама врши радња*, то су конструкције vq + акуз./лок., na+ акуз./лок. и pri+ лок. према конструкцијама *са значењем периодичног понављања радње*na+ акуз. и po+ акуз.; или *време потпуно обухваћено радњом* na+ акуз., ob+ акуз. и do+ ген.;

в) *интервал схваћен као почетак*otq + ген. или sq+ ген. према izq+ ген. са нијансом значења *времена у чијим границама започиње радња* или *у значењу краја радње*do+ ген.

Именице апстрактних значења, у целини узевши и у складу са испитивањима старословенских споменика наведене ауторке, везују се за конструкције које обележавају начин радње или њену мотивисаност с обзиром на узроке или циљеве са којима се реализује:

а)*начин*–otq + ген., sq+ ген., izq+ ген.,bezq+ ген., kromy+ ген.; po + дат.,po+ лок.; vq + акуз./лок., na+ акуз./лок., o + акуз./лок.;

ба) *узрок*–otq + ген., radi+ ген.,dyl] + ген.,za + ген./акуз., po + дат./лок., o + лок.;

бб) *циљ*–radi+ ген., dyl] + ген.,za + ген./акуз.,kq+ дат., vq + акуз./лок., na+ акуз./лок., o + лок.

Овом семантичком опису К. И. Ходове могу се у складу са старијом или новијом палеославистичком и србистичком литературом о овим питањима, старословенским и српскословенскимречницима, придодати многе важне значењске нијансе различито класификоване, али све или готово све у области апстрактнијих значења. То су у једном непотпуном приказу следећа значења којима се наведена ауторка не бави: *средство*, *потицање* (од кога/чега води порекло? од чега је саздано?), *припадање* (однос дела и целине), *извор радње* (аутор или изазивач радње или стања), *дистрибутивност* (целина од које се одваја какав део), *замена* (објекат замењивања, заступништва или накнаде), *околности које прате радњу, дистрибутивност количине и мере* (количина, степен или мера схваћени као аспекти извођења радње), *намена*, *непријатељски однос* (значења противљења, супротстављања и непријатељског односа), *значења цене или предмета процењивања*, *значења ограничавања* (ограничавање, однос или спецификовање значењаречи), *значења одсуства или изузимања* и др. О овоме ће се уосталом и детаљно говорити у даљем тексту и на језичкој грађи преузетој

из *Четворојеванђеља краља Стефана Душана*, *Четворојеванђеља патријарха Саве* и *Рашкохиландарског четворојеванђеља*, укључујући и податке из старословенских текстова, првенствено Маријинског четворојеванђеља.

Остали научни радови

1. *О детерминативним партиципима на примерима из преписа Душановог законика*, Филолог – часопис за језик, књижевност и културу V/2014, 53-61, Универзитет у Бањој Луци, Филолошки факултет, Бања Лука 2014.

Рад се бави приступним испитивањем неких аспеката односа између еволуције конструкција са партиципима као детерминаторима објекта или пацијенса-субјекта, инфинитива у функцији допуне и зависних реченица, на одговарајућим примерима забележеним у тексту Струшког и Атонског преписа *Душановог законика*.

Детерминативни партиципи са значењем и функцијом ситуационе детерминације субјекта или објекта представљају, као што је познато, прасловенско и старословенско језичко наслеђе у српским средњевековним рукописима – то су посебни типови детерминативних партиципа, према старословенском моделу wbrytohx ihx sxpA{ihx (детерминатор пацијенса-субјекта) или vidy ;lovyka sydA{a (детерминатор објекта), уместо којих се регуларно јављују и зависне реченице . Није непознато, другим речима, то да се у српским средњевековним споменицима – веома ретко и у оригиналним старосрпским текстовима − рано јављају инфинитивне и/или *да*-конструкције уместо ових архаичних партиципских конструкција и то уз глаголе перцепције и когниције,типа *видети, чути, спазити*, или уз глаголе који су метафоризацијом семантички повезани са поменутим глаголима, типа *наћи, обрести*, са секундарним значењем *открити, сазнати*. Реч је, према томе, о синтаксичким континуантима и конкурентима, истина неједнаког статуса, конкурентима поменутим конструкцијама са партиципима, инфинитивним и/или *да*-конструкцијама типа tko li se na:e ou\e: kou:ou или popq latinski ako se na:e da obrati hristi]nina, чија појава се повезује, у млађим јужнословенским језичким епохама, са еволуцијом волунтативних и финалних, па напослетку и изричних реченица .

С обзиром на то да се рано бележе конструкције са инфинитивом у функцији допуне именских речи у служби објекта, као конкурентне оним са партиципима као детерминаторима објекта или пацијенса-субјекта, потребно је додатно нагласити разлику између њих и архаичног инфинитива као допуне именицама и придевима, што је његова општесловенска функција. У чланку који се бавио употребом инфинитива у *Закону о рудницима* деспота Стефана навео сам, тумачећи један посебан случај, наиме однос примера tko se nagE wt grag]n vino prodavati и његовог старијег конкурента wt grag]nq koi bi se na[li vino prodava}ki, ту чињеницу да „употреба инфинитива као допуне именицама и придевима, типа dahx imx vlastq nastoupati na zmi˜, као што је познато, представља његову општесловенску функцију“; даље тумачећи поменути тип навео сам такође да с обзиром на то да овом типу „не претходи или не јавља се напоредо с њим хипотетичка старословенска или старосрпска реченица *dahx imx vlastq nastoupavx[\ /nastoupa|[t\ na zmi˜, реченица са детерминативним партиципима, нити се јавља напоредо с њим она са]ko + лични глаголски облик, типа wbrytohx ihx]ko sxpAtx, то јест, * dahx imx vlastq]ko nastoupa|tx na zmi˜ „ , несумњиво је реч о изворно различитим синтаксичким средствима, која у једном потоњем синхроном пресеку одликује иста синтаксичка служба, али и доцнија употреба донекле различитог репертоара везника у зависним изричним реченицама: “ у савременом српском језику могуће је *дадох им власт/моћ да наступају против змија*, или *овластих/опуномоћих их да наступају против змија*, насупрот *ко се нађе од грађана да/како/где продаје вино* “ . У старосрпском се, ваља додати, не само не јављају, него се ни не очекују партицип или реченица са]ko, будући да су изгубљени и конгруентни париципи и везник]ko . Конструкција са детерминативним партиципима у

Душановом законику има, супротно од савременије српске дијалекатске ситуације али не и неочекивано, највише са некадашњим активним партиципима претерита.

Релативну експанзију *да*-конструкција са волунтативним и финалним значењем на рачун конструкција са инфинитивом, посведочују у различитој мери и старословенски и српски редакцијски примери, између осталих и они, истина троструко мање бројни од примера са инфинитивним допунама, из самог *Душановог законик*а, и то из његових најстаријих преписа.

Разлог због којег нема, нити може бити, у тексту *Душановог законика* раног континуанта типа **ако се нађе управник црквеног имања узети мито*, континуанта поменуте конструкције са партиципом претерита из 24 члана кодекса – посећам да конструкција са инфинитивом, конкурентска оној са партиципом презента из 169 члана кодекса, типа **ако се нађе/открије златар у граду ковати новац тајно*, такође није забележена, али је могућа – налази се у резултативној семантици партиципа претерита, који означава готово увек радњу извршену пре радње предиката. Другачије говорећи, узрок треба тражити у томе што они имају, у зависности од семантике глагола, од његовог степена агентности, атрибутивну или ближу атрибутивној, а не предикативну или атрибутивну функцију као партиципи презента. Са друге стране, реченица типа **ако се нађе/открије златар у граду ковати новац тајно*, она са инфинитивном допуном уместо са партиципом детерминатором објекта, могла би се/може се, ако се има у виду централни значај обележја процесуалности у њеној еволуцији, регуларно јављати у млађим рукописима неких других жанровски истих српских средњовековних споменика, без обзира на дијалекатску сличност или различитост у односу на *Душанов законик*, рукописима датираним првим деценијама XV века, као што је то случај, на пример, у *Закону о рудницима* деспота Стефана: tko se nagE wt grag]n vino prodavati према старијем конкуренту wt grag]nq koi bi se na[li vino prodava}ki. Уколико би се првобитни рукопис овог рударског закона датирао 1412, а његови познији преписи сматрали (углавном) верним оригиналу − за сумњу у то нема довољно добрих разлога − онда би његов усамљени пример конкуренције био савремен Атонском препису *Душановог законика*.

2.*Романтизовање културе, језик и кодификација писмености*, Анали Филолошког факултета у Београду, 177-201, Београд 2014.

У раду се промене схватања људске природе и схватања друштва, односи јавног и приватног, културне и политичке прилике, почеци конституисања српске нације у савременом смислу посматрају као исходишта новије лингвополитике, контроле и управљања језичким ресурсима, и стварања и рецепције национално-државног језичког стандарда. Указује се такође на „језички заокрет“ настао са формирањем романтичарског светоназора, у немачком изводу који је испољио најзнатнији утицај на српску културнојезичку ситуацију.

То је епоха, друга половина 18. века и прва половина 19. века, конституисања неких европских и неевропских нација, чији процеси конституисања могу се следити унатраг до 16. и 17. века, у чијем склопу учествују, поред француског, америчког и британског идеала политичке нације и грађанства старијих од национализма хердеровског типа, и филолошка обрада традиције као и лингвистичка препарација „престижних“ националних дијалеката. Језички стандард и кодификација писмености током и након националних револуција, нарочито у млађим европским грађанским друштвима, добијају специфичну важност: ако је легитимишућа основа националних револуција русоовски народни суверенитет, онда језик као израз хердеровског народног бића, у иначе донекле противречно тумаченим Хердеровим и културолошким и антрополошким схватањима, има врхунску вредност – будући да се, говорећи Хердеровим језиком, „наш ум образује само путем фикција“, да се имагинација приказује као синтетички ум у граматици природних језика, у поезији и уметности једног народа − он је предодређен да постане један од доминантних кохезивних принципа и медијски систем за регулисану социјализацију новог доминантног друштвеног слоја. Са друге стране, Хердерово дело је припремило романтичарско укидање хијерархије међу културама, упркос

чему га романтичари не би назвали својим претечом, и подразумевало је одрицање од „ пуког имитирања некадашњих облика људскости“ и ослањање на властите потенцијале, али и одбацивање властите рутине, критичност и историзам, схватање историчности човека и његовог друштвеног света, који чува везе са традицијом развијајући је и стварајући комплексније искуствене структуре: „Хердер није циљао на дестабилизовање општег, него на рушење агресивних претпоставки посебног“, али централна идеја његовог времена је да се „за људски живот тек треба изборити, да тек треба постати човек“ .

Српски културни простор, према М. Павићу, приближно у време о којем је реч, досезао је северно до Доситејевих Саксоније и Лајпцига, западно до Падове, Венеције и Трста, источно до Москве, Петрограда и Украјине, и југозападно до Далмације, Сремских Карловаца, Новог Сада, Руме, Вршца, Сомбора и Београда (после ослобођења 1806.), затим до Будима, Пеште и Беча. За те градове и области везују се имена, поред Доситејевог, А. Стојковића, П. Соларића, С. Пишчевића, Г. Трлајића, Г. Зелића и др. Али на тој естампи српски народ, као етнија која претходи нацији, није доследно именован, класификован и документован – није постао нација у интернационалном поретку, чије се савремене основе тек конституишу. Последњих деценија 18. века устаљује се етничко име Срби најпре међу припадницима српске етније у Хабзбуршкој монархији: коренички прота С. Шобат саставио је 1772. православни Катехизис, који је наредбом епископа Ј. Јовановића Шакабенте из 1784. заведен и у пакрачком владичанству, у коме се на питање *зашто се зовеш Србин ?* одговара *зовем се по роду, слову, или језику, оних људи од којих потичем и који се зову Срби*; З. Орфелин штампа у Венецији 1768. *Славено-сербскиј магазин* намењен народном просвећивању; 1791. Е. Јанковић и Грк М. Пуљо покрећу *Сербскија повседневнија новини* ; С. Новаковић између 1793. и 1794. у Бечу штампа *Славено-сербскија вједомости, посвјаштени Роду и Свјаштенству*; у Бечу су 1813. покренуте и *Новине сербске* . Стање језика и писмености којом се служе, настањени на територијама Османске империје, Хабзбуршке монархије и Млетачке републике одговара том разуђеном простору: модерни државно-национални језички стандард који ће доминирати у другој половини 19. века и надаље заклониће/искључиће поглед на коегзистенцију и конкуренцију неколико главних осамнаестовековних књижевнојезичких идиома. Реч је, као што је познато, о нестабилизованим идиомима у употреби међу припадницима српске етније у Хабзбуршкој монархији напоредо са којима опстају и византијска и црквенословенска традиција, о рускословенском, у првој половини 18. века, о славеносрпском који га смењује и о доситејевском књижевнојезичком идиому из последње две деценије истог века. У другој половини 19. века, у службеној употреби после 1868, овај тип наследиће Вуков тип књижевнојезичког идиома.

Језикословље са Вуком чини неке од првих корака ка већој аутономији, стиче и бољу научну легитимацију, један идиом српског језика је описан, има граматику и речник, али је и овлашћен, насупрот просветитељима, у име специфичног природног разума. Доситеј није спреман, упркос свести о књижевнојезичкој ситуацији свога доба, да опуномоћи језик: lumen naturale исијава преко граница језика. (Рана антрополошка лингвистика фасцинирана структуралном разноврсношћу северноамеричких језика тврдиће да језички тип непосредно обликује когнитивне процесе и на тај начин условљава тип културе. Са друге стране, парафразирајући раног Витгенштајна, границе језика су и границе мишљења, а оно о чему се не може говорити треба прећутати – култура и друштвене конвенције стећи ће потом у позног Витгенштајна, посредством „језичких игара“, јединствени значај. У оба случаја, иако супротстављена, реч је, условно говорећи, о романтичарском културном наслеђу).

3. *Настанак словенске писмености - акултурација и друштвене трансформације*, Анали Филолошког факултета у Београду, 77-100, Београд 2015.

Рад се бави историјским околностима настанка ране словенске писмености, ситуацијом обележеном политичким, међуетничким и друштвеним конфликтима, развојем

протофеудалних структура и христијанизацијом словенских заједница на Балкану. Настанак словенске писмености повезује се са процесима акултурације словенских заједница и њиховом етнополитичком еманципацијом, као неодвојив од успостављања нове културне конективне структуре. У том смислу анализирају се извесни аспекти реторике *Прогласа светог Јеванђеља*, парадигматичне реторичко-химничке прозе сачуване у каснијим словенским преписима, који овај текст, са друге стране, везују за метафизичко-политички догмат светог царства Ромеја.

Један од програмских текстова те врсте у словенској средњевековној књижевности, сачуван у каснијим преписима, који апелује на преобраћење и просвећивање Словена јесте *Проглас светог Јеванђеља*. Старије хипотезе о ауторству приписују овај текст Константину Ћирилу, једном од Солунске браће, док их новије приписују Константину Преславском. Његову поетику, како је наведено, доминантно одређује реторски структурни принцип, а садржински овај текст највећим делом представља позив на преобраћење или интелектуално-емоционално усвајање вере и просвећивање, апел да се препозна властито учествовање у Божанском логосу, посредством писане речи или уређеног разумљивог народног језика, одвајајући се на тај начин од старохебрејске традиције у којој је писмо/текст само провиђење, али и наслеђујући донекле старозаветни језик санкција и награда за лојалност и језик интериоризације, у формулама из вазалских уговора асирског порекла, „обрезивање срца“, „свим срцем/умом“ , асир. ina gummurti libbikunu − овде „*падајући на људска срца*“ и „*пазите сада целим умом*“ – то јест, комбинујући га са аграрним/органицистичким метафорама („*семе које пада на њиву*“, „*дажд*“ и „*плод*“) или са ексклузивистичким, односно, дистинкцијским метафорама хришћанског метафизичко-политичког догмата („ *права вера*“, *живот рајски“*, и, комбиновано са формулама санкција, *„избегнете од огња пламеног“,* насупрот, „*безброј грехова“*, *„пролазност света*“), метафорама које исто указују на генеричке везе са језиком правне сфере и политичком културом асирског деспотизма:

Надаље, текст садржи уобичајене хришћанске „филозофеме“, као што су познање божанске истине и смисла постојања кроз искупљење и спас, односно јединство са Богом, чији смисао је налажење новог живота за Словене укључивањем у програм универзалне мисије хришћанства. Осим тога, понавља се, у нешто нижем регистру и комбиновано са неким поставкама хришћанске антропологије, оно што сам назвао ексклузивистичким/дистинкцијским метафорама хришћанског метафизичко-политичког догмата, односно, описују се санкције за непартиципирање у Божанском логосу („ *пропадљивост захвата тело, све разарајући више од гњилог гноја када нема своје хране, тако и душа свака отпада од живота ако нема Божијег живота, ако Реч Божију не слуша*.“). Веза метафора интериоризације („*двери ума*“) и ексклузивистичких /дистинкцијских метафора („*противник душа наших*“, „*ђаво*“, и комбиновано са формулама санкција/претњи, „*муке вечне*“) са језиком старозаветне политичко-метафизичке вазалне лојалности и ревности за Бога (борити се са противником душа, „*приносећи Господу лепу победу*“, „*стојећи са десне стране Божијег престола, када огњем суди народима“*) транспонована је у поље писмености (књига је оружје, без ње језици су „*готови за плен у мукама вечним*“, „*они који говоре њихове речи, биће кадри да убију врага*“, „*тврдо оружје које кује књиге Господње*“), што показују, на пример, стихови из завршне, последње трећине *Прогласа светог Јеванђеља* :

Са друге стране, у не мање значајним аспектима поменути текст, наводи се можда помало емфатично, препознатљиво је везан за „ареопагитски корпус“ . Али, шта у ствари нуди ареопагитски корпус, везан за хришћанску сиријско-палестинску средину на прелазу у VI век, односно „социозофеме“ које се читају у *Прогласу светог јеванђеља*? Уопштено говорећи реч је о транспоновању онтологије у историозофију или социозофију, то јест, духовне заједнице на људску заједницу: у питању је покушај новоплатоновског осмишљавања људске заједнице која се разуме као црква, али у којој се норма бића прима од апсолутно трансцендентног и неизрецивог Бога; кључна реч је хијерархија, „сагласност свега онтолошки секундарног са својим начелом“, а Бог се описује као лепота − у складу са његовом трансценденталношћу су и светлосне метафоре, допуњене метафорама „божанског примрака“ − и као лепота и

узвишеност природног света који сведочи о његовом присуству, циљевима и деловању . У тексту *Прогласа светог јеванђеља* реторика овог типа заузима мањи део прве трећине и комбинована је са апелом за интелектуално-емоционално усвајање вере, то јест просвећивање писаном речју, и са формулама санкција за непартиципирање у Божанском логосу („*неука душа јавља се мртва у људима*.“):

То што је свет схваћен, равнодушно према историји, као поредак, структура и непроменљива хијерархија, небеска и црквена, тј. друштвена, ареопагитски корпус, међутим, чвршће везује за концепције позног новоплатоновства, за концепт (и језички стил) Прокла Дијадоха из V века: „ Не само да је космос исто толико безбрижан колико је и безнадежан, заштићен од апокалиптичке катастрофе, коју су чекали хришћани, него је он још поузданије заштићен од могућности да се преобрази: не предвиђају се ни ново небо ни нова земља“. Нема, другим речима, (августиновске) драматичне визије човека и људске историје, свет је поредак а не историја, човек није пуноважно схваћен као хоризонт између времена и вишег времена, његова угроженост као бића хоризонта тек је непотпуно зарачуната, јер нема драматике која у конкретној историјској његовој егзистенцији потиче од „укрштања времена и вечности“ и живота у друштву – он није схваћен као „место преображаја“, нити су његове друштвене и политичке институције преобразиве будући да се не разумевају као „драматично неистоветне“ са самима собом.

4. *Детерминативни партиципи у рукописима старије редакције Душановог законика*, Књижевност и језик, LXII/3-4, 291-307, Београд 2015.

Рад се бави посебним типом детерминативних партиципа, партиципима као детерминаторима пацијенса-субјекта који представљају старословенско језичко наслеђе, на комплетној језичкој грађи из рукописа старије редакције *Душановог законика*. Реч је о примерима према старословенском моделу wbrytohx ihx sxpA{ihx који су упоређени међусобно и доведени у везу са старијим и млађим специфичнијим процесима развоја зависне реченице са личним глаголским обликом на јужнословенском и српскохрватском језичком тлу. Указано је такође на архаичне индоевропске процесе типолошких промена и вербализације језика који представљају исходиште тих доцнијих промена.

Познато је да детерминативни партиципи са значењем и функцијом ситуационе детерминације субјекта или објекта представљају прасловенско и старословенско језичко наслеђе у српским средњовековним споменицима, различито жанровски класификованим рукописима записаним српскословенским језиком или комбинацијом српскословенског и народног језика. Реч је о посебним типовима детерминативних партиципа, идентификованих према старословенском синтаксичком моделу wbrytohx ihx sxpA{ihx (детерминатор пацијенса-субјекта) или vidy ;lovyka sydA{a (детерминатор објекта), уместо којих се регуларно - и у старословенским и у редакцијским текстовима - неретко јављују и зависне реченице . Другачије говорећи, у српским средњовековним споменицима рано се јављају „инфинитивне и/или *да*-конструкције уместо ових архаичних партиципских конструкција и то уз глаголе перцепције и когниције, типа *видети, чути, спазити*, или уз глаголе који су метафоризацијом семантички повезани са поменутим глаголима, типа *наћи, обрести*, са секундарним значењем *открити, сазнати*“, како сам навео, ослањајући се на новију литературу посвећену овим питањима, у огледном раду о детерминативним партиципима на одабраном материјалу из неколико рукописа старије редакције *Душановог законика*. Међутим, треба рећи да су инфинитивни континуанти ових партиципских конструкција веома ретки и у преводној литератури и у српскословенским текстовима насталим у српској средини, а у оригиналним старосрпским рукописима уопште се не јављају. Поред тога, у њима не јављају се ни конгруентни партиципи ни реченица са везником]ko, језичка средства која представљају иначе део старословенског наслеђа, али су рано изгубљена на српскохрватском језичком тлу .

Ексцерпирана језичка грађа из наведених рукописа *Душановог законика* старије редакције показује да су конструкције са некадашњим партиципима детерминаторима пацијенса-субјекта, старословенског типа wbrytohx ihx sxpA{ihx, веома стабилне. У усамљеним примерима се јављају уместо њих новије конструкције са личним глаголским обликом (2x) или инфинитивом (1x): РАКО 252, 7 a{e kto wskoube bradM vlastelinM ШИШАТ 206, 25 koi se wbre{et seli i katouni oblada}tq БИСТР 200, 9 kto se nagE silwmq rastovariti ili razqbalavq. Међутим, такве новије конструкције, када је реч о примерима са, условно речено, „ближим“ и „даљим“ партиципом, односно о примерима у којима је овај последњи замењен личним глаголским обликом, готово би се, судећи по њиховој бројности, могле сматрати обичним, или бар очигледно у експанзији од најстарије датираних рукописа. Већина тих примера са новијим конструкцијама представљена је у подтачки Е).

Са друге стране, два рукописа млађе редакције и северносрпског њеног огранка, *Раванички* и *Софијски рукопис* - први из последње четвртине XVII века, а други с краја XVII или из прве четвртине XVIII века – бележе донекле очекивано сразмерно већи број примера са новијим конструкцијама, посматрано према рукописима старије редакције узетим као целина. Најчешће са личним глаголским обликом, али и са инфинитивом у усамљеном примеру РАВА 302, 21 ako se wbryte koi po mitM staviti или са пасивном конструкцијом, у такође усамљеном примеру СОФ 372, 20/21 ako li se na:etq koi l}bo po mitM stavlenq. Од оних са личним глаголским обликом нарочито су значајни СОФ 394, 23 a{e se wbre{etq zlatarq M gradM ili gde da kMe novqce taino и СОФ 380, 28 tko se na:e po\egawcq da oupali ili kM:M ili gMmno.

5. *Детерминативни партиципи у Закону о рудницима деспота Стефана*, Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности, Дани српскога духовног преображења XXII, 41-50, Деспотовац 2015.

Рад се бави конструкцијама са некадашњим детерминативним партиципима постављајући их у типолошко-синтаксичку и семантичку перспективу. Забележени примери и њихове конкурентске форме у *Закону о рудницима* деспота Стефана, осим тога, посматрају се и у контексту развоја хипотаксе на јужнословенском и старосрпском језичком тлу, као и с обзиром на семантичке класе којима припадају глаголи који чине елементе тих конструкција. Све то у неопходној мери поређења са стањем у савременом српском језику.

Из перспективе историјске синтаксе говорећи, једно од језичких средстава чије стање/употреба у српским средњевековним рукописима указује или може указивати на значајне процесе еволуције језичког система јесу и партиципи, односно конструкције са партиципима. Српскословенски језик, као што је познато, у баштину старословенских синтаксичких модела обележених грчким утицајем бележи и партиципске конструкције као „једно од главних средстава реченичне кондензације“. Старосрпски или говорни језик Срба, такође није непознато, рано губи партиципе или конструкције са партиципима, односно, како то показују писани споменици на народном или у основи на народном језику, смењује их новим/новијим конкурентским конструкцијама, које ће након периода релативне стабилности односа са старијим конструкцијама превладати. Поред тога, треба рећи да су употреба и функције партиципа у српскословенском језику очекивано веома разноврсне (наводим донекле осавремењене и прилагођене или незнатно измењене примере, према писаним споменицима, и , у првом примеру, додајући хипотетички контекст): он може бити *супстантивизирани партицип*, са различитим синтаксичким функцијама („*живући* христа ради задобиће царство“), *детерминативни*, исто са различитим синтаксичким и семантичким функцијама и одређујући притом именску реч („видех га *лежећа*), *предикативни*, обавезни конституент предиката са више структурних типова („он беше *старајући се*) , *партицип у функцији герунда или секундарног предиката*, који се односи на секундарну радњу коју говорник везује за примарну радњу у реченичном предикату („раздираху пут његову, сами себе *силећи* и *говорећи*“) и др.

Може се закључити да се инклузија партиципских и инфинитивних конструкција у еволуцију зависне изричне реченице, уведене помоћу *да* + лични глаг. облик на српскохрватском и јужнословенском језичком тлу, у њеној почетној фази смене/конкуренције поменутих конструкција, може добро илустровати примерима из XIX и IX члана извода Закона Новог Брда, wt grag]nq koi bi se na[li vino prodava}ki, односно, tko se nagE wt grag]n vino prodavati − уколико се они упореде са одговарајућим средњевековним примерима ширења употребе конструкција *да* + лични глаг. облик различите старине. При томе треба имати на уму да је област ширења употребе ове конструкције на балканском и јужнословенском језичком тлу највећа у ινα-сфери, како наводи И. Грицкат, сфери названој према грчком везнику са волунтативном, финалном и њима блиском семантиком, укључујући и генерички различиту и мање фреквентну употребу у изричним реченицама: грч. *ότι*, стслов. и редакцијски]ko /E\e/da, могуће и ;qto, алб. *që*/*se*, рум. *că*, мак. *дека*/*оти*, буг. *че*, срп. *да.*

6. *Инфинитив у Вуковим историјским списима 1828-1832.*, Књижевност и језик, LXIII/3-4, 291-305, Београд 2016.

Рад се бави употребом инфинитива у три значајна историјска списа Вука Караџића. Посматра се употреба, значење и улога инфинитива у различитим типовима конструкција: оних са различитим класама глагола, у перифрастичним предикатима, уз именице, придеве, уз прилошке предикатске изразе, у позицији субјекта и у намерним реченицама. У конструкцијама у којима се у савременом српском језику употребљавају чешће или равноправно да-реченице уместо инфинитивних допуна.

Вукове историјске списе из којих је ексцерпирана грађа за ова лингвистичка испитивања сачињавају историографска дела настала између 1828. и 1832. године. Прво од њих, *Милош Обреновић, кнАзь Сербіи; или Грађа за Српску Историју нашег времена*, објављено је у Будиму као посебна књига 1828, друго, насловљено у историографији *Тајни списи о кнезу Милошу Обреновићу* или оригинално Вуковом руком *Особита грађа за Српску историју нашега времена,* настајало је 1831, а сачувано је недовршено у Вуковој заоставштини са опоруком да се не отвара до краја истог века. Оно укључује и белешку *О смрти Павла Радомировића* насталу у исто време или почетком 1832. Треће и последње, *Писмо кнезу Милошу Обреновићу од 12/24. априла 1832. године*, које чини разумљиву историографску целину са доцнијим Вуковим коментаром уз то писмо, објављено је тек 1843. без Вуковог знања у листу „Србскій Улакъ“ као део чланка Ј. Хаџића „Изгледи Сербіє“.

У Вуковим историјским списима коришћеним у овом раду нотирам, заправо нешто другачије класификоване и груписане/обједињене него што то чине поменуте ауторке, већи број *модалних, волунтативних* и *дезидеративних глагола* (подтачка А, али и надаље за остале типове примера такође великим словима у азбучном низу). Наиме, инфинитиве у таутосубјекатским ситуацијама или инфинитивне допуне уз: А) уз *модалне, волунтативне и дезидеративне глаголе: смети, изволети, моћи, морати,* (*х*)*тети, имати/немати, требати, знати, могбити, умети, ваљати, желети, стојати, наумити, волети, постарати се* и *милити се*; Б) уз *фазне глаголе: стати*/*станути, окренути, почети* и *престати;* В) *Глаголи који реферишу о психичким, спознајним или каквим другим активностима* (четири пута забележена је *двострука кондензација*, искључиво у конструкцијама глаголског прилога садашњег са инфинитивом); Г) *Пермисивни глаголи*; Д) *Глаголи који реферишу о неком комуникативном акту*; Ђ) *Инфинитив као допуна перифрастичних предиката*; Е) *Инфинитив* уз *именице*; Ж) *Инфинитив уз придеве*; З) *Инфинитив* уз *прилошке предикатске изразе*; И) *Субјекатски инфинитив*; Ј) Уместо *потенцијала/презента* који се употребљавају у савременим српским намерним реченицама уведеним везницима *да*/*како*, Вукови историјски списи бележе, само у делу преписа уредбе намењене владикама од 20.1. 1823. под бројем 97, усамљени пример *намерне реченице са инфинитивом*, МО 1828, 152, *а особито зато, да* ***бы истребити*** *издавна заведена злоупотребленія Архіерея*. Уопштено гледано, појава поменутих реченица у којима

је инфинитив намерна или циљна допуна глагола без сумње представља индоевропско, прасловенско и старословенско језичко наслеђе које се јавља и у српским редакцијским споменицима. Конструкције истог типа, осим тога, нису сасвим непознате и у предвуковској епохи, бележе их, на пример, неколико пута и записници из четрдесетих година 19. века са седница *Друштва српске словесности* (наводим само следеће потврде: 165, да господинъ Корниліє Поповићъ речено дуло на разсмотрену Дружтва овога заиште, како **бы се** оно о вредности нуговой **уверити** , 180, верне снимке ... споменика придодати, како **бы** читательи ... ясніє понятіє о описаным предметима **добыти**). Нису потпуно непознате, како је речено, иако је развој на јужнословенском језичком тлу, тј. појава *да*-клауза уместо инфинивних допуна, значајно различит од развоја хипотаксе на осталој словенској језичкој територији.

7. *Појам у ακρίβεια Животу деспота Стефана Константина Филозофа*, Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности, Дани српскога духовног преображења XXIII, 183-208, Деспотовац 2016.

У тексту се идентификује традирање одређених старијих хришћанских мотива везаних за културу сопства забележених у неколико одабраних епизода из Живота деспота Стефана. Централни појам јесте ακρίβεια, односно семантички конгломерат тачност/савесност/ послушност/понизност повезан са фигуром пастира и појмом пастирске моћи.

Реч ακρίβεια и неке њене облике од истог корена бележи Грчко-српски речник Новог Завета, аутора ђакона др Р. Поповића, потврђујући их у врло ограниченом контексту, са оскудно наведеним значењима и уопште неразвијеним семантичким референцама: ακρίβεια, наиме, у Откривењу 22/3 значи „ревност, страхопоштовање“; ακριβής у Делима апостолским, са три потврде у стиховима 26/ 5, 18/26, 23/15, употребљена је у значењу „тачан, одређен, строг“; ακριβόω, са јединим потврдама у Јеванђељу по Матеју, 2/7 и 2/16, има значење „тачно чинити, водити добром завршетку, тачно знати, тачно тражити“; уз ακριβως бележе се, напослетку, у усамљеним трима примерима преузетим из Јеванђеља по Матеју и Јеванђеља по Луки, односно, из Посланице Ефешанима, значења „тачно, савесно, са страхопоштовањем“. Реч ακρίβεια и оне из истог лексичко-семантичког гнезда у Лемпеовом речнику забележена је, говорећи метафорично, у свој раскоши и наднаравној страхоти низа стеларних експлозија, али са неколико доминатних једноставних боја као на средњовековним манускриптима. Истовремено, са тим смењивањем светлости и примрака ова реч је, како наводи С. Аверинцев, била, имплицитно или експлицитно, кључна реч током читавог хришћанског средњовековља, као што ће то у наредној епохи бити реч „метода“, употребљавана са значењем које јој је у основи придавао Декарт.

И επιμέλεια, μετάνοια и άσκησις, подређују се, могао би гласити закључак претходних редова, појму ακρίβεια, схваћеном, како је наведено, као теолошка и као аскетска акрибија или акрибологија, али и обухватнијем но што то показује С. Аверинцев, са свим импликацијама у култури, уметности, писмености и друштвеном и манастирском животу итд. Ακρίβεια значи и тачно, савесно, брижљиво, покорно,понизно, ревносно и строго се владати, читати, преводити и преписивати свете текстове и „поднављати“ њихов правопис, испитивати себе, исповедати се, исповедати веру, спроводити налоге духовних учитеља/игумана, иновирати у оквиру датог канона итд. Ипак, све то више као идеал и у различитим регистрима, као јачи и слабији појам ακρίβεια, с обзиром на реалије и познате инхерентне напетости средњовековног хришћанског света, представљене конфликтом између иманенције и трансценденције, сакралног и секуларног, цркве и државе, лаичког и монашког, „националног“ и локалног, надетничког и етничког, монархистичког и феудалног, урбаног и руралног итд.

Лексичко-семантичком гнезду грчког ακρίβεια одговарају, према томе, словенске конструкције изведене од речи истина (αλήθεια, ως έστιν) (А). Такође, одговара му словенско лексичко-семантичко гнездо izvystiti („известить, узнать, подержать, укрепить, убедиться, укрепиться“), тачније, izvystqnx („верный, твердый, известный, известно“) (В). Нема ни

трага, другачије речено, о изворнијој релацији између појмова ἀκρίβεια и ἐπιμέλεια, али осведочена је веза последњег појма, односно његовог словенског преводног еквивалента, са појмом ζηλωτης (ББ). Али и онај први, како је раније наведено, имао је, поред осталих важнијих, значење „ревност“. Са друге стране, појму ἐπιμέλεια одговарају словенски „прилежати” (Б), једноставно говорећи, блискији појму rqvnitelq и rqvqnovati, него што то дозвољава изворна релација између ἀκρίβεια и ἐπιμέλεια, односно старија значења појма ἐπιμέλεια. То донекле није изненађујуће, ако се има на уму да значајан сегмент значења хришћанског појма ἐπιμέλεια, реч је о „пастирској или провиденцијалној бризи и пажњи“, упућује на сложен однос појединца или колектива са својим пастиром или на статус у поретку Провиђења, као и то да је, не само у „словенској варијанти“ раносредњовековног хришћанства, чвршће везивање за поредак Писма/Објаве и Закона, конвертитско потчињавање новом поретку закона и правила (regula vitae), могло снажније потиснути старија античка (нерелигиозна) значења појма ἐπιμέλεια, то јест, да старословенски језик није могао (потпуно) усвојити његову сложеност и очувати његову релацију са ἀκρίβεια, те да је и овај последњи симплификован и ресемантизован – чвршће привезан за појмове „тачности, истинитости и правилности“ – метафорично говорећи, узлебдео над водама словенског средњовековља нагнут готово целим својим волуменом и привезан тек помоћу нити за старе обале; такође не треба заборавити, уопштено узевши, да је раносредњовековна словенска „реалистичка“ култура незнатно и посредно баштинила традицију античке културе, у чије главне захтеве вештине живљења спада и придржавање форме, а не подвргавање правилима.

Неколико одабраних епизода из Живота деспота Стефана, чији се смисао, по мом суду, може читати и у „пољу интелигибилности“ означеном термином „пастирство“, са његовим централним појмом ἀκρίβεια, односно семантичким конгломератом тачност/савесност/послушност/понизност – јер „савесно и прецизно се владати у складу са обичајима и правилима хришћанске врлине“ значи пре свега бити послушан и понизан - називам пригодно „Одгој“, „Искреност и систем владања“, „Устројство двора“ , „Просјак“ и „Хусити“. Овај централни термин употребљаван је, као што је наговештено, као јачи и слабији појам у зависности од контекста на који се односио – другим речима и оквирно, за аскетском и теолошком акрибијом, које су на врху, следи од њих друштвено релевантнија пастирска, потом и остале. Ученим словенским преводиоцима и биографима свакако је била позната богата семантика речи акрибија у патристичком грчком језику, као и недостаци њених редакцијских превода. Можда у одређеној мери то важи и за најуужу световну публику – судећи бар по неким његовим књижевним радовима, образовању и литерарном укусу, за деспота Стефана готово извесно.

8. *Употреба инфинитива у записницима са седница Друштва српске словесности 1842-1853.*, Филолог – часопис за језик, књижевност и културу VIII/2017, 25-43, Универзитет у Бањој Луци, Филолошки факултет, Бања Лука 2017.

Рад се бави употребом инфинитива у записницима са седница Друштва српске словесности, на корпусу који је ограничен годинама 1842-1853, али и са референцама из млађих записника, оних од 3.1.1854. надаље. Прати се, тачније говорећи, употреба инфинитива, његово значење и улога у различитим типовима конструкција у којима се овај облик јављао као допуна и на позицијама у којима се у савременом српском језику употребљавају равноправно или чешће аналитичке конструкције, односно, допунске да-реченице.

Инфинитив се јавља, као што је познато, са глаголима и глаголско-именичким изразима, непунозначним или различитим семантичким групама глагола „на граници пунозначности“, као и уз именице, придеве и уз прилошке предикатске изразе. У записницима *Друштва српске словесности*, према томе, нотирам, заправо нешто другачије класификоване и груписане/обједињене, већи број *модалних, волунтативних* и *дезидеративних глагола* (подтачка А, али и надаље за остале типове примера такође великим словима у азбучном низу

и са арапским бројевима испред реченица који означавају број странице текста записника и, у облим заградама, са обавештењем о укупном броју забележених примера истог типа или неком додатном информацијом). Наиме, инфинитиве у таутосубјекатским ситуацијама или инфинитивне допуне: А) уз *модалне, волунтативне и дезидеративне глаголе: благоизволети, моћи, желети, имати, хтети, постарати се, благоволети/благоволити, морати, волети/волити, требати, ваљати, наумити, дати, закључити, изволети, умилостивити се, благоусрдствовати, усрдствовати, умети, смети, решити, знати, старати се* и *одредити*: Б) уз *фазне глаголе: почети, започети, престати* и *наставити*.

Насупрот овим уопштеним наводима треба рећи да број примера двоструке кондензације варира на следећи начин: А. Николић, секретар 1842/43, бележи 1х *двоструку инфинитивну кондензацију*, у даљем тексту ***дик***, према 3х са *двоструком кондензацијом* некадашњих активних партиципа и инфинитива, у даљем тексту ***дк***; Ј. Стејић, секретар 1844-1845, бележи ***дик*** 15х насупрот 11х ***дк*** ; К. Бранковић, секретар 1846-1847. и крајем 1849. до јануара 1850, користи ***дик*** 9х и ***дк*** 10х; И. Стојановић, секретар 1848, користи ***дик*** 4х и ***дк*** 1х; К. Цукић, секретар 1849, бележи само ***дк*** 2х; Г.Поповић, секретар 1850, бележи ***дик*** 3х и ***дк*** 2х; Ђ. Ценић, секретар 1851, употребљава ***дик*** 8х и ***дк*** 7х; С. Николић, секретар 1852, употребљава само ***дик*** 1х, а П. Јовановић, секретар 1853, бележи ***дик*** 4х и ***дк*** 3х. Према томе, највећа фреквенција примера са двоструком кондензацијом, инфинитивном и партиципском, уочава се у периоду 1844-1847. и 1851. у записницима које су водили Јован Стејић, Константин Бранковић и Ђорђе Ценић.

В) *Глаголи који реферишу о психичким, спознајним или каквим другим активностима*. Забележена је и *двострука кондензација*, глаголски прилог прошли и инфинитив, у примеру са глаголом *одважити се*, 437, „**одваживши се** єдно лице у Млутке... **послати**“, појава позната, на пример, и неким Вуковим историјским списима.

Г) *Пермисивни глаголи*. Д) *Глаголи који реферишу о неком комуникативном акту*.Ђ) *Глаголи перцепције*. Е) *Инфинитив као допуна перифрастичних предиката*. Ж) *Инфинитив* уз *именице.* З) *Инфинитив уз придеве*. И) *Инфинитив* уз *прилошке предикатске изразе*.

Ј) *Самостални инфинитив*. Записници *Друштва српске словесности* које сам користио у целини гледано не бележе велики број примера овог типа, међутим, треба поменути да су они веома чести, више од 80х, у записима архимандрита Гаврила Поповића, секретара 1850, односно, 23х у записима Ђорђа Ценића, секретара 1851, али и свега 3х у записима Панте Јовановића, секретара 1853. Међутим, Исидор Стојановић, секретар 1848. године, бележи често, преко четрдесет пута, примере типа, 240, „Заключено: Знаня ради у протоколъ **ставити**.“ Истоветан пример бележи 1х и Коста Цукић, секретар 1849, на 291. страници, док Панта Јовановић, секретар 1853, бележи пример са глаголом *решити*, 538, „Рѣшено: съ благодарношћу **примити**.“, као и Ђорђе Ценић више од 50 пута. К) Уместо *потенцијала/презента* који се употребљавају у савременим српским намерним реченицама, реченицама уведеним везницима *да/како* са потенцијалом или презентом, то јест, са модалним глаголом *моћи* у потенцијалу и његовом допуном у инфинитиву, текстови записника *Друштва српске словесности* бележе примере *намерних реченица* са инфинитивима врло ретко. Наиме, укупно свега 9х и то у записницима које су водили А. Николић (1х), Ј. Стејић (1х), К. Бранковић (6х) и И. Стојановић (1х).

Наведени примери из записника са седница *Друштва српске словесности* не могу се, међутим, тумачити као непосредно прасловенско наслеђе, будући да је архаични словенски инфинитив као намерна или циљна допуна глагола на јужнословенском и српскохрватском језичком тлу релативно рано смењиван *да*-клаузама, јужнословенским дијалектизмом у експанзији у српским редакцијским споменицима већ крајем 14. и нарочито од 15. века. Инфинитив, са друге стране, као финалну допуну уз *глаголе кретања и са глаголима који реферишу о акцији срачунатој на постизање циља,* веома ретку конструкцију у савременом српском језику, В. Петровић и Ј. Војновић бележе у примерима са управним глаголима *доћи,*

попети се, отићи, изаћи, ићи (у свим случајевима постоји кореференцијалност агенаса управног глагола и инфинитива), то јест, *послати, сести, поседати, дати, собрати се, проповедати, отворити* (вршиоци „управне“ и „зависне“ радње су обавезно неидентични или идентични).

9. *О појмовима филозофија и филозоф у Животу деспота Стефана Константина Филозофа*, Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности, Дани српскога духовног преображења XXIV, 145-161, Деспотовац 2017.

Текст се бави традирањем античких појмова *филозофија* и *филозоф* у хришћанској култури сопства или пракси старања о себи на примерима неколико одабраних епизода из *Живота деспота Стефана* Константина Философа. *Филозофија* се, једноставно говорећи, разуме као образац савршеног хришћанског живота оличеног у животу аскета и монаха а *филозоф* се односи на врхунске представнике тог обрасца, аскете или монахе.

Познато је да је реч *филозофија* у средњем веку означавала аскетски живот или посебно монашки живот схваћене као обрасци савршеног хришћанског живота, будући да је њихова суштинска одлика напор духовног уздизања и преображаја људске личности за живот у складу са умом, хришћанским *логосом* или *софијом*. То схватање није необично ако се има на уму да је у антици философија замишљана као духовна вежба (грчки *аскесис* или *мелете*), као и чињеница да је хришћанска духовност већ у првим вековима Цркве, како наводи П. Адо, делимично усвојила наслеђе античке философије са њеним духовним праксама.

На основу навода у Лемпеовом Патристичком грчком речнику, може се разумети да је реч о донекле„инфериорној“ паганској филозофији која је заправо припрема за хришћанску веру и истиниту хришћанску филозофију. У том смислу она реферише на духовни живот и на (хришћанску) врлину, *арете*, на вежбе које подразумевају самоконтролу и умереност, на аскетизам и важне особености хришћанских пракси, сиромаштво, понизност, усамљеност, молитву, али и на једноставност, чистоту ума, уопште духовне доктрине и апостолско учење. Као што упућује и на дисциплину и поштовање неког медицинског режима. При чему све то чини са довољно јасним назнакама концепата који се тичу античког и хришћанског појма и праксе старања о себи, *epimeleia heautou*. Са друге стране, појединац којег се тичу наведена значења у последњем поменутом речнику, филозоф, јесте, из хришћанске перспективе, аскета и/или монах, али и онај који се стара о себи на хришћански начин или живи ослобођен од хришћански схваћених страсти, љубећи мудрост, *софију*.

Поменута асимилација античког философског наслеђа од стране хришћанства започела је још, такође није непознато, са хришћанским писцима из другог века. У том смислу треба истицати изнова да је усвајајући античке духовне вежбе, хришћанство усвајало, како пише П. Адо, одређени стил живљења и духовни став и тон који нису постојали у првобитном хришћанству: основну ознаку овом стилу, ставу и тону даје - истовремено и стоичком и платоновском филозофу и посвећеном хришћанину или монаху - *просохе* или пажња окренута према себи и пажња као подсећање на Бога, будност (*непсис* или „чуварка срца“ код хришћана) у сваком тренутку и испитивање савести (записивањем или и исповедањем код епикуроваца и хришћана) или самосвест као морална и космичка свест, односно, бестрашће или *апатија* (само у хришћана постигнуће задобијено одрицањем од властите воље). Заправо, једно настојање да сепрочисте и исправе властите намере и надзиру властите психичке активности како би се чинило једино добро и како би се живело у присуству Бога и у прихватању његове воље (у „паганској“ традицији савременој раном хришћанству реч је о прихватању воље свеопштег Ума), али у заједници духовних учитеља и ученика. На тај начин, уопштено говорећи, рађа се централни хришћански средњовековни појам *акривије* који обухвата велики распон значења између „аскеза ума“ и „брижљивост у понашању“ и чији главни смисао се налази у хришћанској потреби чувања од пада и греха. Основне догме или животна правила у античкој философији требало је увек имати при руци, *прохирон*, како би помогле у посебним

животним околностима – ове догме смењују јеванђељска животна правила и Христове речи које се разумеју као начела хришћанског живота (отуда у монашкој литератури збирке *апофтегми* и *кефалеја*, знаменитих изрека отаца пустињака или кратких поука). Циљ овог начина живота и ових вежби јесте преображај сопства који не подразумева нужно *анахорезу*, односно, не упућује искључиво на монашки живот схваћен у платоновском духу као вежба умирања и бега од тела, будући да то и није суштинско за различите историјске хришћанске традиције не само с обзиром на њихово јудаистичко наслеђе.

Општи дух у којем се хришћанске и монашке духовне вежбе упражњавају, како је речено, обележавају појмови *милости, понизности, покајања* и *послушности* која представља одрицање од сопствене воље и потпуно преображава античку филозофску праксу духовног руковођења, *психагогије*. Осим тога, античку филозофију, како пише П. Адо, у позноримској и ранохришћанској епохи карактерише и враћање ауторитетима из прошлости, схватање истине као верности традицији и правоверности као светиње, егзегеза која смењује дијалог, схоластички говор који смењује филозофски говор, као и то што се древност предања изједначује са нормом истинитости а разум са ауторитетом. При свему томе, *љубав према мудрости* као заједничка основа идеала изврсности антике и хришћанства или као врхунски узор жељеног понашања и начина бивствовања, потврђује се изнова и у временски сасвим удаљеним историјским епохама и у делима као што је и *Живот Стефана Лазаревића деспота српског* Константина Философа. Потврђује се на више места у поменутој биографији, како је речено, у једном основном регистру који класицистичке књижевне реминисценције, жанровски литерарни захтеви и саображена времену ученост или интелектуална *koine* не могу учинити невидљивим. Посебно ако се имају у виду трагичне и узбудљиве историјске и политичке околности о којима зналачки реферише ова биографија и живо настојање њеног главног актера, како то приказује биограф, да у таквим сложеним приликама мисли и делује у складу са начелима одређене врсте рационалности и изврсности, да исправно дела, иако се не може превидети да су те околности најчешће биле изван деспотове моћи утицаја. Међутим, манифестације ове љубави не треба потпуно да скрену пажњу са конвенционалних описа духовног узрастања деспотовог и моралних његових квалитета као хришћанског владара.

Са друге стране, писац ове биографије, Константин Философ, сматра се „првим правим класицистом у српској књижевности“ и „следбеником идеја старохришћанског хуманизма“, односно, следбеником схватања о суштинском значају античког филозофског и литерарног наслеђа за хришћанство, насупрот обичнијем антикласицизму формативних токова српског средњовековног богословља и црквене традиције. Са више него добрим разлозима исто се може претпоставити и за историјску личност самог деспота Стефана Лазаревића.

МЕНТОРСТВА ЗА ИЗРАДУ ДИПЛОМСКИХ (МАСТЕР) РАДОВА

1. *Морфолошке особине именица сугласничких основа у Енинском апостолу*, кандидат Н. Распоповић, одбрањен 25.7.2014.

2. *Експанзија шпанског језика на јужноамеричком тлу од 15. до 18. века*, кандидат В. Ђурић, одбрањен 25.7.2014.

3. *Шпанци у Новом свету*, кандидат С. Станковић, одбрањен 29.9.2014.

4. *Морфолошка анализа именица у Посланици Галаћанима апостола Павла из Матичиног апостола*, кандидат И.Ожеговић, одбрањен 21.5.2015.

5. *Морфолошке особине именица у Закону о рудницима деспота Стефана Лазаревића у поређењу са старословенским стањем*, кандидат Ј.Ђуковић, одбрањен 4.2.2016.

6. *Деклинација именица у раковачком препису Душановог законика*, кандидат А. Јовановић, одбрањен 31.10.2016.

7. *Деклинација именица у барањском препису Душановог законика*, кандидат В. Милетић, одбрањен 24.4.2017.

8. *Деклинација именица у шишатовачком рукопису Душановог законика*, кандидат Ј. Петровић, одбрањен 26.5.2017.

9. *Морфолошка анализа именица у призренском рукопису Душановог законика*, кандидат И. Симић, одбрањен 20.6.2017.

ЧЛАНСТВО У КОМИСИЈАМА ЗА ИЗРАДУ ДИПЛОМСКИХ (МАСТЕР) РАДОВА

1. *Библиографија старих српских ћириличних споменика објављених у часопису „Старине”*, ментор др С. Вучковић, кандидат А. Алексић, одбрањен 30.6.2014.

2. *Билиографија старословенистике (из дигиталног извора COBISS. RS. и часописа „Јужнословенски филолог”)*, ментор др С. Вучковић, кандидат М. Николић, одбрањен 15.7.2014.

3. *Старословенски систем заменичких речи у поређењу са савременим српским*, ментор др С. Вучковић, кандидат А. Јовић, одбрањен 21.9.2014.

4. *Предметна лексика старословенског језика, лексичко-семантичка група: називи одеће*, ментор др С. Вучковић, кандидат Б. Дамњановић, одбрањен 11.6.2018.

5. *Прасловенски глагол cělovati и његови деривати у историји српског језика*, ментор др С. Вучковић, кандидат О. Богуновић, одбрањен 17.9. 2018.

УЧЕШЋЕ У ПРОЈЕКТИМА

1. *Српски језик и његови ресурси: теорија, опис и примене* (бр. 178006) (2011–2015; 2015–2018).

ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ И ПРЕДЛОГ КОМИСИЈЕ

Др Предраг Дилпарић је од последњег избора у звање доцента објавио једну научну монографију и девет научних радова из своје области у стручним часописима и зборницима радова. Учествовао је на више научних скупова у земљи и иностранству и сарађује на научном пројекту *Српски језик и његови ресурси: теорија, опис и примене* (шифра: 178006).

Поред тога, веома је ангажован и цењен као наставник – учествовао је као ментор и као члан комисије у великом броју комисија за мастер и магистарске радове.

Укратко, ставом према науци, струци и настави можемо рећи да Предраг Дилпарић представља савесног и вредног професора и научника.

Објављени радови, квалитетно извођење наставе, учешће на домаћим и међународним научним скуповима, и бројне друге активности су довољни разлози да предложимо Изборном

већу Филолошког факултета да прихвати Извештај и упути предлог одговарајућем Стручном већу Универзитета у Београду да др ПРЕДРАГА ДИЛПАРИЋА изабере у звање и на радно место *доцента* за ужу научну област *Палеославистика*, предмет *Старословенски језик*.

У Београду, 22. 1. 2019.

КОМИСИЈА

_____

Др Вања Станишић, ван. проф.

_____

Др Милан Стакић, ред. проф.

_____

Др Зоран Ранковић, ред. проф.